

1. Загальна характеристика конституційного ладу України

Очевидно, що конституційний лад нині має величезне значення не тільки для створення в Україні правової, демократичної, соціальної держави, громадянського суспільства на демократичних засадах, але й формування сучасної правової системи України, яка зорієнтована на всебічне забезпечення прав особистості. Тому вивчення основ конституційного ладу України є своєрідним "ключом" для розуміння всієї особливої частини конституційного права України як галузі права, юридичної науки і навчальної дисципліни. Це й визначає чільне місце зазначеної теми у зачаткуванні вивчення основних предметних інститутів конституційного права.

Конституційний лад України втілює в собі насамперед і головним чином суспільний і державний лад. Юридично і фактично конституційним ладом є порядок, встановлений і гарантований Конституцією України. Проте конституційний лад є значно ширшим поняттям, ніж конституційний порядок.

Конституційний лад України є системою суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією і законами, прийнятими на її основі й відповідно до неї. Його відповідність Конституції є головним показником її реалізації.

За своєю суттю конституційний лад є певним типом конституційно-правових відносин, зумовлених рівнем розвитку суспільства, держави і права. Нинішній конституційний лад

України за своєю суттю є перехідним, змішаним, що зумовлено, насамперед відповідним характером суспільства, держави і права, які поєднують у собі риси різних соціально-економічних формацій і відповідно різних типів держави і права, перебуваючи на стадії становлення. Перехідний характер конституційного ладу зумовлює й конституційна реформа в Україні.

За змістом конституційний лад опосередковує собою насамперед передбачені та гарантовані Конституцією державний і суспільний лад, конституційний статус людини і громадянина, систему безпосереднього народовладдя, організацію державної влади і місцевого самоврядування, територіальний устрій, основні засади зовнішньополітичної та іншої міжнародної діяльності держави, основи національної безпеки та інші існуючі найважливіші види конституційно-правових відносин.

За формою конституційний лад України є системою основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією, тобто основних видів організації та діяльності держави, суспільства та інших учасників конституційно-правових відносин. Насамперед конституційний лад України уособлює передбачену Конституцією форму (форми) держави - за характером державного устрою і державного правління - і форми безпосереднього народовладдя.

Конституційний лад України характеризується рядом істотних ознак, зокрема суверенністю, демократизмом, гуманізмом, реальністю, системністю, науковою обґрунтованістю, історизмом, наступністю, програмним характером, гарантованістю конституційного ладу.

Суверенність конституційного ладу полягає насамперед у визначенні, встановленні конституційного ладу й можливості його зміни лише волею народу України. Право визначати і змінювати конституційний лад України, зазначається у ст. 5 Конституції України, належить виключно народові й не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Суверенність конституційного ладу означає як суверенітет народу, так і суверенітет держави (статті 1,5 Конституції України). Відповідно до ст. 2 Конституції України її суверенітет поширюється на всю територію України.

Демократизм конституційного ладу України означає передусім існування за цим ладом як певним правовим порядком, передбаченим Конституцією, необмеженої влади народу як щодо належності її народу, так і щодо її здійснення ним. Народ України має право здійснювати своє повновладдя як безпосередньо, шляхом виборів, референдумів та в інших формах, так і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Держава, за Конституцією, гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією та законами України.

Основою і гарантом демократизму конституційного ладу України є демократизм Української держави та державних інститутів, передбачених Конституцією України: парламенту, глави держави, уряду, судів та інших органів державної влади і державних організацій. Порядок їх організації та діяльності ґрунтуються насамперед на принципах демократизму.

Нинішній конституційний лад України визнає і гарантує місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України). Існування місцевого самоврядування означає можливість безпосереднього здійснення влади окремими спільностями громадян в особі територіальних громад.

Гуманізм конституційного ладу України полягає в закріпленні і гарантуванні Конституцією України такого порядку, який ґрунтується на реальній і всебічній повазі до особи, всебічному забезпеченні прав і свобод людини та громадянина та їх гарантуванні. Конституція України в ст. 3 визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод є, за Основним Законом, головним обов'язком держави.

Гуманізм конституційного ладу виявляється також у закріпленій Конституцією України гуманній національній, економічній, соціальній, культурній та екологічній політиці держави. Зокрема, відповідно до Конституції (ст. 11), держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Важливою рисою національного конституційного ладу є його реальність, дійсність, тобто наявність цього ладу де-юре і де-факто. Конституційний лад має бути не формальним, атрибутивним, а дійсним, реальним, тобто відображати реально існуючі суспільні відносини на час прийняття відповідної конституції і на перспективу. Недопустимим є конституювання окремих інститутів суспільного і державного ладу, що не мають нічого спільного з реально існуючими суспільними відносинами і є удаваними, символічними. Це призводить до невілювання самої конституції як вищої соціальної цінності та породжує правовий нігілізм у громадян.

Переважна більшість інститутів конституційного ладу України є реальними, дійсними. На

жаль, певною мірою формальними і недостатньо гарантованими на сьогодні залишаються конституційні положення про соціальний характер Української держави, соціальні права і свободи людини і громадянина, соціальну спрямованість її економіки.

Іншою, не менш важливою рисою конституційного ладу є його системність, тобто послідовність, логічність, всебічність і повнота закріплення в Конституції України основних інститутів суспільства і держави. Чинна Конституція системно, тобто логічно і послідовно закріплює основи конституційного ладу, правовий статус людини і громадянина, форми безпосередньої демократії, загальні засади організації та діяльності органів державної влади, основи місцевого самоврядування тощо. Тим самим Конституція України 1996 р. є більш системною, ніж попередні радянські конституції.

Істотною рисою конституційного ладу є його наступність, історизм у тому позитивному, що було в українському державотворенні та правотворенні, в державному і суспільному ладі України в минулому. Наступність конституційного ладу України визначає як преамбула Конституції України, так і її зміст, зокрема положення щодо характеристики держави, державних символів, прав і свобод людини і громадянина, форм безпосередньої демократії, місцевого самоврядування тощо.

Характерною ознакою національного конституційного ладу є його програмний характер. Конституційний лад, передбачений Конституцією України, є певною програмою розвитку держави й суспільства та їхніх основних інститутів. Зокрема, програмний характер мають конституційні положення щодо соціального характеру держави політичного, економічного та ідеологічного плюралізму суспільства, щодо місцевого самоврядування тощо.

Конституційний лад України характеризується також гарантованістю, тобто наявністю певної системи гарантій конституційного ладу, передбачених Конституцією та законами України. Під гарантіями конституційного ладу України слід розуміти систему загальних і спеціальних (нормативно та організаційно-правових) умов і засобів забезпечення існування та дієвості основних інститутів суспільства і держави.

Гарантованість конституційного ладу кожної країни передовсім залежить від стану загального розвитку всіх сфер суспільного і державного життя - політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної) та ін. Реальність, відповідність нормативно закріпленого конституційного ладу стану розвитку суспільства і держави є однією з

основних гарантій ефективності конституційного ладу.

Важливим елементом системи гарантій конституційного ладу є спеціальні, юридичні гарантії, що включають нормативно-правові та організаційно-правові гарантії конституційного ладу. Так, нормативно-правові гарантії конституційного ладу визначаються досконалістю системи чинного конституційного законодавства України, що визначає і закріплює основні інститути суспільства і держави. Відповідні матеріальні та процесуальні норми конституційного права знаходять вираження в чинних Конституції України, законах України та підзаконних конституційних актах.

Нормативно-правові гарантії конституційного ладу постійно вдосконалюються, що виявляється як у змінах Конституції України, так і в удосконаленні чинного законодавства, що розвиває та деталізує нормативні положення Основного Закону. Зокрема, 1 січня 2006 р. набрали чинності зміни до Конституції України, визначені Законом України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 р. Цілком логічно, що оновлена Конституція України отримає розвиток своїх положень в чинному законодавстві України.

Організаційно-правові гарантії конституційного ладу представлені системою суб'єктів конституційного права України, уповноважених забезпечувати реалізацію основних інститутів суспільного і державного ладу. Аналіз чинної Конституції України дає достатні підстави дійти висновку про те, що вона закріпила відносно цілісну систему організаційно-правових гарантій її конституційного ладу. До цієї системи входять: Український народ, Українська держава загалом і в особі її спеціалізованих інститутів (організацій, служб тощо). Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади. Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, прокуратура та інші контрольно-наглядові органи, політичні партії та громадські організації, засоби масової організації, територіальні громади та органи і посадові особи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, міжнародні органи, організації тощо. Тобто гарантами конституційного ладу України є практично всі основні суб'єкти конституційно-правових відносин.

2. Конституційні основи державного ладу України

Важливою складовою конституційного ладу є державний лад. Державний лад України являє собою організацію і діяльність держави. Оскільки держава сама є організацією, зокрема політичною організацією суспільства, то державний лад іноді визначається і може визначатись як будівництво держави (державне будівництво), або її устрій, діяльність.

За своєю суттю, змістом і формами державний лад є багатограним явищем. Зокрема, державний лад України охоплює структурні (організаційні) і функціональні основи держави, зокрема політичні, економічні, соціальні й культурні (духовні) основи. Політичні основи державного ладу України являють собою насамперед політичний механізм і відповідну політичну функцію (функції) держави; економічні основи - економічний механізм і відповідні функції держави тощо.

Конституція України визначає основні засади, принципи державного ладу України, що є керівними засадами організації та діяльності держави та її основних інститутів; органів державної влади, основних функцій держави, інших елементів (атрибутів) держави. Основними принципами державного ладу України є принцип суверенності та незалежності держави; принцип демократизму держави; принцип соціальної і правової держави; принцип унітарності (єдності, соборності) держави; принцип республіканської форми державного правління тощо. Ці принципи відображено в основних рисах нашої держави, якими наділяє її чинна Конституція України.

Так, згідно зі ст. 1 Конституції, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Вона також проголошується унітарною державою (ст. 2) із республіканською формою державного правління (ст. 5). Крім того, Україна визнається, за Конституцією України, національною і світською державою.

Принципи суверенності та незалежності нашої держави є спорідненими й передбачають внутрішній і зовнішній суверенітет, незалежність України в усіх основних сферах: політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та інших. За своєю суттю суверенітет, незалежність держави означають верховенство, повноту, цілісність, невідчужуваність і самостійність державної влади в межах державного кордону та рівноправність і незалежність держави у відносинах з іншими державами.

Принцип демократизму держави характеризує передовсім взаємовідносини держави і суспільства, держави і особи. Першочергове значення у становленні та функціонуванні демократичної держави має порядок формування органів державної влади. Відповідно до Конституції України, шляхом вільних і справді демократичних виборів обираються народні депутати України, Президент України, органи місцевого самоврядування. Новелою сучасного виборчого права України є проведення в 2006 виборів до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування за пропорційною виборчою системою.

Важливою гарантією демократизму Української держави є передбачена Конституцією України змінність представницьких органів державної влади. Ці органи формуються шляхом чергових виборів, що відбуваються раз у п'ять років. До того ж одна і та ж сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Принцип демократизму державного ладу України розкривається і в закріпленні та реальній гарантованості Конституцією України форм безпосередньої демократії - виборів, референдумів та інших. Зокрема, в Україні можуть реалізуватися всі форми безпосередньої демократії, що не заборонені Конституцією України. Прикладом такої форми прямого народовладдя стала Помаранчева революція 2004 р.

Демократизм держави виявляється також у діяльності держави, насамперед у принципах діяльності органів державної влади і в основних засадах здійснення державної влади загалом. Зокрема, це виявляється в гласності, відкритості роботи парламенту та інших органів державної влади, в системності, періодичності сесій і пленарних засідань парламенту тощо. Останнім часом, важливим елементом демократизму державного ладу стає і громадський контроль за діяльністю органів державної влади.

Принцип соціальної держави полягає в тому, що держава є і має бути виразником, представником і захисником інтересів як усього суспільства, усього народу, тобто як публічних, загальних інтересів, так і інтересів кожної особи, кожної людини і громадянина.

Соціальною державою, як правило, вважається держава, яка бере на себе обов'язок

підкуватися про соціальну справедливість, добробут громадян, їх соціальну захищеність. Така держава передусім дбає про соціально незахищених і про відповідні соціальні верстви населення (безробітних, непрацевдатних та ін.). Щодо більшості громадян, то соціальна держава має створювати сприятливі умови для їхньої діяльності, вияву їхніх професійних, ділових, творчих можливостей у власних інтересах і в інтересах суспільства та держави.

Конституція України закріплює і гарантує комплекс соціальних прав і свобод людини і громадянина, що властиві всім або більшості розвинених держав світу, які прийнято вважати соціальними державами. На жаль, на сьогодні соціальна сфера державного ладу України залишається найменш гарантованою і переживає період свого становлення.

Правовий характер держави виявляється насамперед у передбачуваному Конституцією верховенстві права (ст. 8), у здійсненні державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6), у взаємній відповідальності держави та особи (ст. 3), у гарантуванні державою прав і свобод людини і громадянина (ст. 3) тощо.

Верховенство права визначається пріоритетністю права щодо держави, політики, економіки, культури та інших інститутів (основ) держави, а також щодо інших соціальних норм (моралі, звичаїв тощо).

Важливим принципом державного ладу України є принцип республіканської форми державного правління. До 1 січня 2006 р. Україна була президентсько-парламентською республікою, але із набуттям чинності змін до Конституції України наша держава отримала нову форму державного правління і стала парламентсько-президентською формою державного правління, що відповідає вимогам сьогодення щодо оптимізації форми державного правління.

Національною нашою державою є за етнічним походженням більшості її громадян, за політичним статусом громадян України всіх національностей, які є Українським народом, та за характером атрибутів держави (мови, державних символів тощо). Сучасна Українська держава втілює споконвічну мрію українців про власну державність.

Принципи державного ладу України знаходять своє вираження через конституційно-правові інститути механізму держави. Саме механізм держави уособлює в собі "конструкцію" держави у вузькому значенні - як устрій, організацію, будівництво держави.

Механізмом держави, як правило, вважається система органів державної влади та інших основних елементів, інститутів держави. Реально механізм держави - це складне суспільне явище. Він включає політичний, економічний, соціальний і культурний механізми держави.

Пріоритетним елементом механізму держави є, звичайно, її політична основа, політичний механізм, зокрема органи державної влади. Основами їх організації (будівництва) є: поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову та взаємодія органів державної влади; демократичний порядок формування органів державної влади (виборність, змінність, призначення за згодою інших органів тощо); системність і структурованість; конституційність, законність в організації та діяльності; постійний характер діяльності й детермінованість повноважень органів державної влади; врахування загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, досягнень національної і світової конституційної думки і практики державного будівництва; гарантованість діяльності органів державної влади.

До політичного механізму держави, поряд з органами державної влади, належать громадянство, територія (територіальний устрій), Збройні сили та інші військові формування, державні символи, столиця тощо. Тобто політичний механізм держави - це система її органів влади та інших інститутів, які складають організаційні основи держави.

До організаційно-економічної основи держави, тобто до її економічного механізму, насамперед належить бюджетна, фінансова і банківська системи, державна власність та інші організаційно-економічні важелі державної діяльності.

Складовими соціальної (організаційно-соціальної) основи держави, тобто її соціального механізму є насамперед громадянство, а також національні та інші соціальні спільності, державні соціальні системи: охорони здоров'я, соціального захисту тощо.

До організаційно-культурної (духовної) основи держави, тобто до її культурного (духовного) механізму, належить передусім державна мова, а також державні системи освіти, виховання, науки, культури тощо.

Характер державного ладу відображається також у функціях (діяльності) держави, оскільки саме основні напрямки діяльності держави опосередковують собою суть, тип, природу і призначення держави. Тому Конституція України, визначаючи державний лад, закріплює поряд із механізмом держави також основні її функції.

Ці функції держави закріплюються як прямо, безпосередньо, так і опосередковано, маючи до того ж далеко не однакову назву: зміст і спрямованість держави, її обов'язок (ст. 3 Конституції), здійснення державної влади (ст. 6 Конституції), державне забезпечення, піклування (статті 11,12,13 Конституції), найважливіші функції (ст. 17) тощо. Основні функції держави не закріплюються повною мірою в якомусь одному розділі Конституції, вони є змістом майже всіх її розділів, але насамперед закріплені в розділі I, присвяченому загальним засадам Конституції і конституційного ладу.

Цілком обґрунтованим є визнання того, що функції держави, втілюючи в собі діяльність держави, являють собою насамперед основні напрями і види (сторони) її діяльності.

Функції державного ладу є багатоманітними і можуть бути класифіковані за такими критеріями, як суб'єкти, об'єкти, способи, засоби діяльності, мета, завдання діяльності тощо.

Основними суб'єктами діяльності держави є власне сама держава загалом, а також органи державної влади та інші інститути держави, складові її механізму. У разі коли держава є федеральною, то суб'єктами діяльності держави також виступають суб'єкти федерації, зокрема штати, землі, провінції тощо.

Основними об'єктами держави є сфери її діяльності, зокрема політична, економічна, соціальна, культурна, екологічна та зовнішня. Відповідно слід розрізняти політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні, ідеологічні), екологічні та зовнішні функції державного ладу України. Ці функції умовно можна назвати об'єктними. Об'єктні функції державного ладу, в свою чергу, поділяються на внутрішні та зовнішні.

Найбільш рельєфно Основний Закон визначив політичні функції державного ладу України (статті 1, 5, 6, 15, 36, 39, 85, 102, 106, 116 та ін. Конституції). Зокрема, держава в особі відповідних органів державної влади визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики (ст. 85), здійснює внутрішню і зовнішню політику (ст. 116).

Широко закріплена в Конституції також економічна функція держави (статті 13,14,41,42,85, 106, 116 та ін.). Так, держава в особі відповідних органів державної влади здійснює від імені українського народу права власника на природні ресурси, забезпечує захист прав усіх суб'єктів власності, господарювання (ст. 13), охороняє основне національне багатство - землю (ст. 14), забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності (ст. 42) та ін.

Найдетальніше Конституція України закріпила соціальну функцію державного ладу України (статті 1, 3, 13, 24, 43, 46. 47, 49. 85, 92 та ін.). Насамперед наша держава визначається в Конституції як соціальна (ст. 1). Вона визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю і проголошує визначальними щодо змісту і спрямованості своєї діяльності права і свободи людини та їхні гарантії (ст. 3). Держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (ст. 13), належні умови для повного здійснення громадянами права на працю (ст. 43) та інших соціальних прав.

Всебічно закріплена й культурна (духовна) функція держави (статті 10,11, 12,53,54,85, 116 та ін.). Зокрема, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11), забезпечує розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (ст. 10) тощо.

Порівняно новим явищем у конституційному закріпленні та регулюванні функцій держави є закріплення в чинній Конституції екологічної функції держави (статті 16,50,85,92, 116 та ін.). Зокрема, в Конституції України зазначається, що гарантування екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави (ст. 16 Конституції).

Порівняно детально закріплено в Конституції й зовнішні функції держави: оборони, захисту суверенітету і територіальної цілісності (ст. 17), зовнішньополітична (ст. 18) і зовнішньоекономічна функції, функція культурного співробітництва (гуманітарна) і т. д.

Всі зазначені об'єктні функції - внутрішні та зовнішні - загалом здійснюються Українською державою, що свідчить про реалізацію державою положень Конституції України.

За способами діяльності держави розрізняють такі її функції, як законодавча, виконавча і судова, які умовно називають владними організаційними чи технологічними, процесуальними.

Технологічні (владні) функції - законодавча, виконавча і судова - хоча й тривалий час не визнавалися самостійними напрямками діяльності держави, але постійно закріплювалися у конституціях більшості сучасних держав через функції і повноваження органів державної влади, шляхом поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Класифікація функцій держави за засобами її діяльності ще не дістала загального визнання і не утвердилась. Такі функції, зокрема фінансова, інформаційна, територіальна, державного програмування і прогнозування та інші, відносять, як правило, до технологічних функцій або зовсім не називають, оскільки не отримали належного теоретичного обґрунтування критерії такої класифікації, а також система основних засобів діяльності держави.

---

3. Конституційні основи суспільного ладу України

Важливою складовою конституційного ладу України є її суспільний лад, який визначає

характер державного ладу та інших інститутів конституційного ладу. Суспільний лад України загалом можна визначити як організацію і діяльність її суспільства, передбачені й гарантовані Конституцією України.

За своєю сутністю суспільний лад України являє собою передбачений Конституцією та іншими законами України певний тип суспільних відносин - організаційних і функціональних, зумовлену внутрішніми і зовнішніми чинниками: політичними, економічними, соціальними, культурними (духовними), історичними, національними тощо.

Суспільний лад України на сучасному етапі її розвитку являє приклад суспільного ладу перехідного періоду, оскільки становлення нових суспільних відносин в усіх сферах життя подекуди гальмується пережитками радянського суспільного ладу, тоді як нові суспільні відносини, особливо в політичному житті, переживають період свого становлення. Українське суспільство сьогодні об'єктивно лише формується, створюється, відроджується.

Нагальною потребою сьогодення є формування громадянського суспільства як основної складової суспільного ладу України. Тобто створення структурованого суспільства, що є незалежним від держави і, в свою чергу, впливає на її розвиток.

За змістом суспільний лад є системою політичних, економічних, соціальних, культурних (духовних) та інших напрямків суспільних відносин, тобто відносин у всіх основних сферах життя і діяльності суспільства, системою політичного, економічного, соціального і духовного ладу суспільства. Зміст суспільних відносин України нині істотно змінюється як кількісно, так і якісно.

За формою суспільний лад є системою організаційних і функціональних форм у всіх сферах життя і діяльності суспільства, системою його організацій і форм діяльності. В останні роки суспільний лад України значно збагатився рядом організаційних і функціональних форм. Зокрема, набуває якісно нових властивостей такий інститут суспільного ладу, як політичні партії (станом на червень 2009 р. в Україні зареєстровано 169 політичних партій), які починаючи із 2006 року стали впливовими суб'єктами конституційно-правових відносин, зокрема нових для нашої держави суспільних відносин, пов'язаних з участю політичних партій та їх блоків у формуванні парламенту та уряду.

Суспільний лад, як і державний лад, визначається і гарантується Конституцією та законами України. На відміну від гарантованості державного ладу, гарантованість суспільного ладу України характеризується, в першу чергу, нормативно-правовими гарантіями. Але якщо організація та діяльність держави, органів державної влади та інших її інститутів має регулюватися Конституцією та іншими законами всебічно і повно, то організація та діяльність суспільства мають регулюватися мінімально.

Конституційні принципи суспільного ладу України виявляються насамперед в основних принципах організації і діяльності суспільства. До них слід відносити принцип суверенності народу, тобто народного суверенітету: принцип демократизму суспільства, суспільного ладу: принцип конституційності, законності суспільного ладу; принцип політичного, економічного та ідеологічного плюралізму; принцип етнічної багатоманітності (поліетнічності) суспільства і політичної єдності Українського народу; принцип соціальної справедливості тощо.

Принцип суверенності народу (народного суверенітету) закріплений у ст. 5 Конституції України, яка визначає народ України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад України належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Принцип демократизму суспільства полягає у незалежності влади народу і його участі у здійсненні влади. Народ України реалізує свій суверенітет, здійснює народовладдя як безпосередньо, так і через представницькі органи місцевого самоврядування.

Одним із важливих принципів суспільного ладу є принцип плюралізму, багатоманітності в політичній, економічній та ідеологічній сферах суспільного життя. Політичний плюралізм виявляється насамперед у багатопартійності і свободі політичної діяльності" забороні цензури; економічний - у багатоманітності форм власності і господарювання, свободі підприємницької діяльності; ідеологічний - у багатоманітності ідеологій, забороні на визнання жодної ідеології державною.

Принцип конституційності, законності суспільного ладу України означає, що основні

засади організації і діяльності нашого суспільства визначаються і гарантуються Конституцією, а основні форми суспільної діяльності та інших суспільних відносин - політичних, економічних, соціальних та інших - визначаються законами України.

Держава гарантує на конституційному рівні свободу суспільної діяльності; політичної, економічної (підприємницької), культурної (духовної, ідеологічної) діяльності, зокрема релігійної діяльності, літературної, художньої, наукової і технічної творчості, інформаційної, природозахистної діяльності тощо.

Принцип етнічної багатоманітності й політичної єдності українського народу полягає у конституційному визнанні наявності в Україні ряду етносів. Про це свідчить, зокрема, преамбула Конституції України, в якій зазначено, що Верховна Рада України приймає Конституцію - Основний Закон України від імені українського народу - громадян України всіх національностей.

Стаття 11 Конституції України визначила, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Основний Закон також проголошує (ст. 12), що Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за її межами.

Закріплюючи державний статус української мови, Конституція водночас наголошує, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (ст. 10). Водночас Основний Закон гарантує вільний розвиток, використання і захист російської мови та інших мов національних меншин України.

Усі природні ресурси, які знаходяться в межах території України, визнаються чинною Конституцією об'єктами права власності українського народу.

Принцип соціальної справедливості полягає в конституційному вираженні та захисті інтересів усього суспільства, кожної людини і громадянина та кожної соціальної спільності. Зокрема, Конституція України закріплює і гарантує широке коло

громадянських, політичних, економічних, соціальних, інформаційних, екологічних прав і свобод людини і громадянина.

Організаційно суспільний лад являє собою систему, що складається з політичної, економічної, соціальної та культурної (духовної) систем, кожна з яких, у свою чергу, включає інститути суспільного ладу України. Так, основними інститутами політичної системи суспільства є народ, держава, політичні партії, територіальні громади, органи місцевого самоврядування та інші; економічної системи - основні форми власності та економічної (господарської) діяльності, економічні права і свободи людини і громадянина; соціальної системи - соціальні спільності (українська нація, корінні народи, національні меншини, соціальні групи, територіальні громади і трудові колективи), соціальні об'єднання (організації), соціальні права та свободи людини і громадянина, форми соціальної діяльності тощо; культурної (духовної) системи - освіта, наука, культура, релігія та церква, мова, культурні права і свободи людини і громадянина, інформація, право вільного доступу до інформації; екологічна сфера - безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо.

Зазначені підсистеми та інститути суспільного ладу України перебувають між собою в стійких взаємних зв'язках. Злагожденість їх функціонування визначає ефективність суспільного ладу та конституційного ладу України загалом.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття конституційного ладу України й вкажіть його основні кваліфікуючі ознаки.

2. Назвіть і охарактеризуйте основні принципи конституційного ладу України.

3. Що слід розуміти під Українською державою та механізмом цієї держави?

4. Визначте державний лад України та співвіднесіть його з формою Української держави.

5. Вкажіть особливості суспільного ладу України. Назвіть основні принципи суспільного ладу України, закріплені в Основному Законі.